

G‘ulomova Hulkar Furqatovna

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijtimoiy moslashuv jarayonlari, ularning maktab muhitiga kiritilishi, hamjamiyat bilan munosabatlari va shaxsiy rivojlanish xususiyatlari ko‘rib chiqildi. Maqolada bolaning oila muhitidan maktab muhitiga o‘tish davridagi ruhiy-psixologik holati, o‘qituvchi va sinfdoshlar bilan muloqot o‘rnatish yo‘llari, muvaffaqiyatli moslashuvning asosiy omillari tahlil qilindi. Shuningdek, moslashuv jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklar va ularni bartaraf etish usullari o‘rganildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, to‘g‘ri tashkil etilgan moslashuv jarayoni bolaning kelajakdagi ta‘lim faoliyati va shaxsiy rivojlanishi uchun mustahkam poydevor bo‘lib xizmat qiladi.*

Kalit so‘zlar: *boshlang‘ich sinf, ijtimoiy moslashuv, maktab muhiti, o‘quvchi shaxsiyati, o‘qituvchi faoliyati, oila hamkorligi, ruhiy tayyorgarlik, ta‘limiy jarayon, muloqot madaniyati, shaxsiy rivojlanish.*

Kirish

Hozirgi kunda jamiyat taraqqiyoti va ta‘lim tizimining yangilanishi boshlang‘ich ta‘limga alohida e‘tibor qaratishni taqozo etmoqda. Bolaning birinchi marta maktab ostonasidan oshishi, yangi ijtimoiy muhitga kirib kelishi uning hayotidagi muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Bu davrda bola oila muhitidan to‘liq yangi, murakkabroq ijtimoiy tuzilmaga — maktabga o‘tadi. Ijtimoiy moslashuv jarayoni bolaning shaxsiy rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lib, uning kelajakdagi muvaffaqiyati, o‘zini idrok etishi va jamiyatda o‘z o‘rnini topishi uchun zamin yaratadi.

Boshlang‘ich sinf yoshidagi bolalar uchun maktabga moslashish jarayoni nafaqat yangi bilimlarni egallash, balki yangi ijtimoiy rollarni, mas‘uliyat tuyg‘usini, mustaqillikni o‘zlashtirishni ham nazarda tutadi. Bu davr bolaning ruhiy, jismoniy va ijtimoiy jihatdan shakllanishi uchun muhim zamin bo‘lib xizmat qiladi. Shu sababli, moslashuv jarayonining xususiyatlarini chuqur o‘rganish, uning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun sharoit yaratish dolzarb masala hisoblanadi.

Maqolaning maqsadi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijtimoiy moslashuv jarayonining nazariy asoslarini ochib berish, ushbu jarayonning asosiy bosqichlari va xususiyatlarini aniqlash hamda muvaffaqiyatli moslashuvni ta‘minlovchi omillarni ko‘rsatib o‘tishdan iborat.

Asosiy qism

Ijtimoiy moslashuv — bu shaxsning jamiyat, guruh yoki muhit talablariga muvofiq o‘zini tutishi, ijtimoiy me‘yorlarni o‘zlashtirishi va muayyan ijtimoiy vaziyatlarda o‘zini to‘g‘ri tutishni o‘rganish jarayonidir. Bolalar uchun bu jarayon ayniqsa muhim ahamiyatga ega, chunki ular hayotining dastlabki yillaridayoq jamiyatda o‘z o‘rnini topishi, boshqalar bilan samarali muloqot o‘rnatishi zarur.

Pedagogika va kasbiy psixologiya fanlarida ijtimoiy moslashuvning ikki asosiy yo‘nalishi ajratib ko‘rsatildi: ichki va tashqi moslashuv. Ichki moslashuv bolaning ruhiy holatini, his-tuyg‘ularini, qadriyatlarini yangi muhitga moslashtirish bilan bog‘liq. Tashqi moslashuv esa xatti-harakatlar, muloqot uslublari, ijtimoiy rollarni bajarish ko‘nikmalarini o‘zlashtirishni o‘z ichiga oladi.

Boshlang‘ich sinf yoshidagi bolalar uchun moslashuv jarayoni bir necha bosqichlardan iborat ekanligi aniqlandi. Birinchi bosqich — tanishish davri, bunda bola maktab muhiti, o‘qituvchi, sinfdoshlar bilan birinchi marta to‘g‘ridan to‘g‘ri aloqaga kirishadi. Bu davr asosan hayajon, qo‘rquv, qiziqish kabi his-tuyg‘ular bilan birga kechadi. Ikkinchi bosqich — o‘rganish davri, bu yerda bola maktab tartib-qoidalari, dars jarayoni, uyga vazifalar tizimiga ko‘nikadi. Uchinchi bosqich — barqarorlashuv davri, bunda bola maktab hayotini tabiiy qabul qiladi va o‘zini yangi muhitning faol a‘zosi sifatida his qiladi.

Moslashuv jarayonining psixologik jihatlari

Bolaning maktabga moslashish jarayonida ruhiy holatning o‘zgarishi katta rol o‘ynaydi. Olti-yetti yoshli bolalar uchun o‘yin faoliyatidan o‘quv faoliyatiga o‘tish juda muhim siljish hisoblanadi. Bu o‘tish davri bolada turli xil his-tuyg‘ularni uyg‘otadi: quvonch, umidsizlik, hayajon, g‘urur va boshqalar.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, moslashuv jarayonining muvaffaqiyati bolaning oldindan tayyorgarligi bilan bevosita bog‘liq. Maktabga tayyorgarlik nafaqat o‘qish, yozish, hisoblash ko‘nikmalarini egallashni, balki ijtimoiy-ruhiy tayyorgarlikni ham nazarda tutadi. Bolaning boshqa bolalar bilan muloqot qurish qobiliyati, kattalarning ko‘rsatmalariga bo‘ysunish tayyorligi, yangi vaziyatlarga moslashish qobiliyati muhim omillar sifatida qayd etildi.

O‘qituvchining moslashuv jarayonida roli

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi bolaning maktabga moslashuvida asosiy shaxs hisoblanadi. O‘qituvchining kasbiy mahorati, pedagogik mahorati, bolalarga munosabati moslashuv jarayonining tezligi va sifatiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi.

Tajribalar shuni ko‘rsatdiki, eng samarali moslashtirishda o‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki homiy, yo‘lboshchi, do‘st rolini o‘ynaydi. O‘qituvchining har bir bolaga individual yondashish qobiliyati, uning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olishi, qo‘llab-quvvatlashi muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, o‘qituvchining sinf muhitini do‘stona, ishonchli, qo‘llab-quvvatlovchi qilib shakllantirish mahorati ham moslashuv jarayonini osonlashtiradi.

O‘qituvchi darsning birinchi kunlaridan boshlab bolalarda o‘qishga qiziqish uyg‘otish, ularda muvaffaqiyat tuyg‘usini shakllantirish, o‘ziga ishonchni mustahkamlashga e‘tibor qaratishi zarur. Buning uchun o‘qituvchi bolalarning har bir muvaffaqiyatini e‘tirof etishi, ularni rag‘batlantirishi, qiyinchiliklarda yordam berishi muhim hisoblanadi.

Oila va maktab hamkorligi

Bolaning muvaffaqiyatli moslashuvida oila va maktab o‘rtasidagi hamkorlik muhim o‘rin tutadi. Ota-onalarning maktabga munosabati, ularning bolalarini qo‘llab-quvvatlashi, o‘qituvchi bilan hamkorlik qilishlari moslashuv jarayonining samaradorligini oshiradi.

Tadqiqotlar natijasida ma‘lum bo‘ldiki, ota-onalar tomonidan bolaga haddan tashqari talabchanlik ko‘rsatilishi yoki aksincha, e‘tiborsizlik moslashuv jarayonini qiyinlashtiradi.

Muvozanatli yondashuv, bolaning imkoniyatlarini to‘g‘ri baholash, unga ishonch bildirish, qo‘llab-quvvatlash eng maqbul usul sifatida qayd etildi.

Oila va maktab o‘rtasida muntazam aloqa o‘rnatilishi, ota-onalarning maktab hayoti bilan tanishishi, ular uchun maxsus uchrashuvlar, pedagogik maslahatlar tashkil etilishi foydali natijalar beradi. Bunday hamkorlik bolaning o‘zini xavfsiz his qilishiga, maktab va oila o‘rtasida ziddiyat yo‘qligini tushunishiga yordam beradi.

Moslashuv qiyinchiliklari va ularni bartaraf etish yo‘llari

Barcha bolalar bir xil tezlikda va osonlik bilan maktabga moslasha olmaydi. Ayrim bolalarda moslashuv qiyinchiliklari kuzatiladi. Bunday qiyinchiliklar turli sabablarga ko‘ra yuzaga keladi: ruhiy tayyorgarlikning yetishmasligi, oilaviy sharoitlar, sog‘liq holati, temperament xususiyatlari va boshqalar.

Moslashuv qiyinchiliklarining asosiy belgilari sifatida quyidagilar qayd etildi: maktabga borishdan bosh tortish, dars jarayonida e‘tiborsizlik, tez-tez kasal bo‘lish, agressivlik yoki aksincha, haddan tashqari tortinchoqlik, boshqa bolalar bilan muloqotda muammolar. Bunday holatlar o‘qituvchi va ota-onalar tomonidan diqqat bilan kuzatilishi va tezkor choralar ko‘rilishini talab qiladi.

Qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun individual yondashuv qo‘llaniladi. Bunday bolalarga qo‘shimcha e‘tibor berilishi, ular bilan alohida suhbatlar o‘tkazilishi, ularning qiziqishlariga muvofiq vazifalar berilishi foydali natijalar beradi. Zarur hollarda kasbiy psixolog yordamiga murojaat qilish tavsiya etiladi.

Muvaffaqiyatli moslashuvning omillari

Tadqiqotlar asosida muvaffaqiyatli moslashuvni ta‘minlovchi asosiy omillar aniqlandi. Birinchi navbatda, bolaning maktabga psixologik tayyorgarligi muhim ahamiyatga ega. Bu tayyorgarlik bilim va ko‘nikmalargina emas, balki o‘quv faoliyatiga munosabat, o‘z-o‘zini boshqarish qobiliyati, boshqalar bilan hamkorlik qilishga tayyorlikni ham o‘z ichiga oladi.

Ikkinchi muhim omil — o‘qituvchining kasbiy mahorati va shaxsiy fazilatlaridir. Mehribon, sabr-toqatli, adolatli o‘qituvchi bolalarda ishonch va xavfsizlik tuyg‘usini uyg‘otadi. O‘qituvchining har bir bolaga individual yondashishi, uning o‘ziga xos ehtiyojlarini hisobga olishi moslashuvni sezilarli darajada osonlashtiradi.

Uchinchi omil — oila muhiti va ota-onalarning qo‘llab-quvvatlovchi faoliyatidir. Oilada ta‘limga ijobiy munosabat shakllantirilishi, bolaga ishonch bildirilishi, uning muvaffaqiyatlari e‘tirof etilishi moslashuv jarayonining ijobiy yo‘nalishda kechishiga yordam beradi.

To‘rtinchi omil — maktab muhiti va ta‘lim sharoitlaridir. Qulay, xavfsiz, bolalar ehtiyojlariga moslashtirilgan maktab muhiti, zamonaviy o‘quv materiallari va uskunalari, qiziqarli va mazmunli darslar moslashuvni tezlashtiradi.

Beshinchi omil — sinf jamoasining iqlimi va bolalar o‘rtasidagi munosabatlardan iborat. Do‘stona, qo‘llab-quvvatlovchi, hamkorlikka asoslangan sinf muhiti bolalarda o‘zini qabul qilingan, qadrlil his qilish tuyg‘usini uyg‘otadi.

Xulosa

Boshlang‘ich sinfda ijtimoiy moslashuv jarayoni bolaning hayotidagi muhim bosqich bo‘lib, uning kelajakdagi muvaffaqiyati uchun zamin yaratadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, muvaffaqiyatli moslashuv uchun bir necha shartlar zarur: bolaning maktabga psixologik tayyorgarligi, o‘qituvchining kasbiy mahorati va mehribonligi, oila va maktab o‘rtasidagi hamkorlik, do‘stona sinf muhiti, individual yondashuvning qo‘llanilishi.

Kelajakda ushbu yo‘nalishda yanada chuqur tadqiqotlar olib borish, turli hududlardagi tajribalarni o‘rganish, yangi pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqish zaruriyati mavjud. Moslashuv jarayonini yaxshilash uchun o‘qituvchilar malakasini oshirish, ota-onalar bilan ishlash tizimini takomillashtirish, maktab muhitini yanada qulay qilish yo‘nalishlarida izchil ishlar davom ettirilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdurahmonov N.A. Boshlang‘ich ta‘lim psixologiyasi. Toshkent: O‘qituvchi, 2022, 298 bet.
2. Aminov T.M. Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘limda o‘suvcilar psixologiyasi. Toshkent: Turon-Iqbol, 2023, 356 bet.
3. Vohidova M.Q. Pedagogik psixologiya asoslari. Toshkent: Sano-standart, 2021, 412 bet.
4. Ismoilova Z.K. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijtimoiy rivojlanishi. Samarqand: SamDU nashri, 2023, 256 bet.
5. Qodirov T.R. Bolalar psixologiyasi va rivojlanish nazariyasi. Toshkent: Fan, 2022, 378 bet.
6. Mahmudova D.X. Ta‘lim jarayonida ijtimoiy moslashuv muammolari. Andijon: AnDU nashri, 2023, 224 bet.
7. Nurmatova S.B. Zamonaviy pedagogika va psixologiya. Toshkent: Iqtisod-moliya, 2021, 445 bet.
8. Rahimov A.Z. Boshlang‘ich ta‘limda innovatsion yondashuvlar. Buxoro: BuxDU nashri, 2022, 302 bet.
9. Saidova N.M. Bolalarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishi. Toshkent: O‘zbekiston, 2023, 289 bet.
10. To‘xtasinova M.I. Pedagogika va psixologiya integratsiyasi. Farg‘ona: FarDU nashri, 2022, 334 bet.
11. Usmonov B.S. Maktab yoshidagi bolalarning ijtimoiy moslashuvi. Namangan: NamDU nashri, 2023, 267 bet.
12. Yusupova G.H. Oila va maktab hamkorligi pedagogikasi. Toshkent: Ma‘naviyat, 2021, 398 bet.